

Л. В. Барановська
м. Харків, Україна

КОМУНІКАТИВНИЙ ТА КОМПЕТЕНТІСНИЙ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ФІЛОЛОГІВ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування українського суспільства в полікультурному європейському середовищі вимагають перегляду традиційної парадигми підготовки фахівця-філолога у вітчизняному вищому навчальному закладі, переосмислення мотиваційно-ціннісної, змістової та діяльнісної її складових. Нова генерація словесників має бути сформованою на засадах компетентнісного, особистісно зорієнтованого, комунікативного підходів, які навчальному та квазіпрофесійному змісту підготовки надали б професійного смислу. Сучасний випускник філологічного факультету має бути грамотним мовознавцем, умілим співрозмовником, творчою й толерантною особистістю, людиноцентрованим педагогом. Важливими засобами формування такого інтегрованого фахівця є фахово концентрований зміст його навчання, гуманістична векторність методів засвоєння цього змісту, використання світового досвіду підготовки філолога, спрямованість на формування професійно важливих якостей.

Аналіз наукових публікацій. Майбутній фахівець із слов'янської та іноземної філології в Україні готується в класичних, лінгвістичному та педагогічних університетах. Після закінчення ВНЗ йому присвоюється кваліфікація вчителя, викладача української, російської та інших слов'янських мов і літератур та (або) зарубіжної літератури. Проблему його професійної підготовки на різних рівнях досліджували О. Біляєв, Г. Волкова, Л. Мацько, Л. Паламар, Г. Сагач, О. Семенов, М. Пентилюк (в аспекті формування його як мовної, мовленнєвої, риторичної особистості на засадах культури мови та культури мовлення); І. Білодід, С. Єрмоленко, К. Плиско, Т. Симоненко (у напрямі формування його лінгвістичної компетентності); Ф. Бацевич, Н. Волошина, С. Караман, В. Мельничайко, М. Плющ, Л. Скуратівський (формування лінгводидактичної, методичної компетентності); Н. Баландіна, Л. Бірюк, С. Омельчук, І. Плужник, Г. Шелехова (формування комунікативної компетентності). Результати дослідження вчених свідчать про важливість функцій педагогічних працівників з

мови та літератури не лише в освітньому середовищі, а й у суспільстві загалом.

Мета даної статті полягає в обґрунтуванні доцільності формування фахового потенціалу студентів-філологів на засадах комунікативного та компетентнісного підходів для успішної реалізації професійних функцій у майбутньому.

Викладення основного матеріалу. Фах філолога орієнтований на організацію діяльності з людиною засобами знакової системи. Така специфіка об'єкта професійної діяльності зумовлює й особливі вимоги до особистісно-фахових характеристик спеціаліста. У сучасних умовах місія педагога-словесника виходить за межі сприйняття його як мовно-літературно-енциклопедичного індивіда, здатного навчити розуміти мову, послуговуватись її стильовими різновидами; виявляти літературну обізнаність, контекстно декламуючи уривки віршованих творів та висловлювати літературних героїв, бути умілим режисером та постановником літературних і розважальних вечорів. Його призначення та функції сьогодні є дещо ширшими: він має виявити, розвинути, сформувати комунікативний потенціал своїх вихованців для успішної адаптації випускників загальноосвітньої школи до умов подальшого навчання у закладах вищої освіти, сприяти безконфліктному подоланню ними кризових явищ, зумовлених особливостями студентського дозвілля та побуту; для формування здатності пристосування до трудових колективів, різних за віковим, кваліфікаційним, морально-ціннісним складом; для виживання за наявності матеріальних, житлових проблем, у складних соціальних умовах безробіття.

Реалізація такої мети професійної підготовки філолога у вищому навчальному закладі можлива за її орієнтованості на формування компетентного фахівця. Ми вважаємо, що компонентами фахової компетентності випускника філологічного факультету ВНЗ мають бути предметно-фахова, особистісна, комунікативна та діяльнісно-технологічна складові. З огляду на тему нашої публікації звернемось до характеристики цього феномена в комунікативному аспекті. Водночас зазначимо, що комунікативна складова професійної компетентності вчителів рідної мови і літератури та учителів іноземної мови мають певні відмінності щодо знаннєвого компонента та спрямованості комунікативної діяльності педагога. Так, зокрема, вчитель української мови та літератури послуговуватиметься в комунікативних цілях українською мовою, що, своєю чергою, сприятиме вихованню в учнів поваги до української нації, української державності, українського суспільства. У даному випадку одним із результатів комунікативної діяль-

ності вчителя є формування національної самосвідомості учнів. Дещо ширшим є діапазон навчально-комунікативної активності вчителя іноземної мови. Основним принципом, на якому базується навчання, виховання та розвиток учнів, має бути полікультурність. Полікультурність – це визнання світових та загальноєвропейських політичних і культурних традицій, орієнтованих на фундаментальні цінності західної цивілізації (парламентаризм, верховенство прав людини, національних меншин; свобода слова, пересування, отримання освіти; можливість працевлаштування). Полікультурність сприяє актуалізації загальнолюдських чеснот: добра, честі, справедливості, гідності, толерантності, порядності. Ці цінності в умовах європейського та світового соціального простору є основним критерієм вартісності думок, поглядів, вчинків та поведінки людини. Полікультурність створює умови для ідентифікації особистістю себе із світовим, загальноєвропейським соціальним та культурним середовищем. Водночас долучення до нього є неможливим, на нашу думку, коли цій людині не властива особистісна самоідентичність та глибока любов, повага й розуміння цінностей своєї держави, її народу, етнічної спільноти. Тобто, шлях до полікультурності лежить через високий рівень особистісної та національної самосвідомості [1, с. 160]. Однак результат цілеспрямованої філолого-комунікативної діяльності вчителів словесників різних кваліфікацій подібний: ми формуємо громадянина, свідомого носія національної самоідентичності та толерантну особистість з розвиненими вміннями та здібностями жити разом в «Європі знань», у світі різноманітної культурної інакшості.

Така багатоаспектність філологічної праці є підставою для того, щоб погодитись із Н.В. Глушаницею, І.В. Кухтою, Л.П. Голованчук про те, що комунікативна компетентність може бути структурно представлена через такі види компетенцій, як мовна, мовленнєва та соціокультурна [2, 3, 4]. Мовна компетенція – це знання засобів мови, одиниць і категорій усіх рівнів, а також правила, за якими будують мовні конструкції та вміння застосовувати ці правила. Мовна компетенція становить собою сукупність мовних знань (лексичних, фонетичних, орфографічних й граматичних) та умінь і навичок їх продуктивного використання. Мовленнєва компетенція – це сформованість умінь активного оперування чотирма видами мовленнєвої діяльності: говоріння, аудіювання, читання, письмо; це спроможність сприймати та розуміти висловлювання.

Формування комунікативної компетентності у майбутніх філологів неможливе без оволодіння ними певним обсягом культурної інформації, без ознайомлення з культурою народу, мову якого вивча-

ють. У зв'язку з цим її складовою є й соціокультурна компетенція. Вона сприяє розумінню спільного й відмінного між культурами, формуванню толерантності, допомагає здійснювати міжкультурні обміни та діяти свідомо й відповідально; забезпечує формування цінностей і норм поведінки (інтерес до інших, здатність до проникнення та симпатії, сміливість у висловлюванні власної думки, готовність брати на себе відповідальність, здатність до співпраці). Носії мови з розумінням ставляться до мовних помилок, проте негативно реагують на незнання культури комунікативної поведінки та етикету, характерного для їхнього мовного середовища. Тому незнання культури, традицій іншого народу можуть призвести до непорозуміння чи виникнення проблемних ситуацій в спілкуванні. Для уникнення такого явища, як «культурний шок», необхідним є формування в майбутніх філологів соціокультурної компетенції, «яка передбачає здатність взаємодіяти, спілкуватися у міжкультурному контексті; вона визначається як здатність адекватно і гнучко поводити себе у ситуаціях зіткнення з діями, позиціями та очікуваннями представників інших культур» [4, с. 29–30]. Соціокультурну компетенцію доречно формувати з урахуванням її країнознавчої, лінгвокраїнознавчої та соціолінгвістичної складових. Країнознавча компетенція передбачає володіння майбутніми філологами знаннями про культуру країни, мова якої вивчається (знання географії, історії, економіки, державного устрою, особливостей побуту, традицій та звичаїв). Лінгвокраїнознавча компетенція передбачає сформованість у майбутніх фахівців цілісної системи знань про культуру країни, мова якої вивчається (література, живопис, архітектура, музика) та будову мови, її систему, особливості, схожість та відмінність з рідною мовою.

Сформованість країнознавчої та лінгвокраїнознавчої компетенцій виявляється в умінні користуватися лексичними одиницями та інформацією культурно-країнознавчого характеру у процесі спілкування в чотирьох видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, говорінні, читанні та письмі). Згадані вище компетенції можна сформувати, використовуючи навчальні матеріали, які відповідають загальним (автентичність, інформативність, врахування вікових особливостей та національної ментальності студентів, відповідність програмі) та спеціальним вимогам (наявність реальних типових ситуацій спілкування з англомовними партнерами, їх сюжет повинен уміщувати реалії країн мови, що вивчається) та мають культурну і країнознавчу цінність.

Соціолінгвістична компетенція є здатністю фахівця організувати свою мовну поведінку відповідно до ситуації спілкування, враховуючи комунікативну мету, наміри, соціальні статуси комунікантів,

їх ролі відповідно до конкретного національного-культурного середовища. Важливим компонентом соціолінгвістичної компетенції є мовний етикет, який виявляє соціально-рольову сторону спілкування. Особистість обирає тип поведінки в залежності від соціально-рольового статусу співрозмовника. Необхідність формування соціолінгвістичної компетенції як складової соціокультурної полягає у володінні майбутніми філологами ситуативними варіантами мови. Ознаками сформованості даної компетенції є: знання соціальних, соціокультурних правил використання мови; володіння нормами і установками конкретної культури країни мови, що вивчається; реалізація комунікативного наміру, здійснення мовної дії та отримання результату у вигляді реакції співрозмовника; усвідомлення соціальних ролей співрозмовників в контексті їх мовленнєвої взаємодії. Соціолінгвістичну компетенцію можна сформувати, використовуючи навчальні матеріали та переглядаючи автентичні відеофільми, про що свідчать дані, отримані під час бесіди із студентами.

Водночас, з огляду на важливість формування полікультурної особистості студента-філолога, особливої актуальності набуває проблема формування в нього плюрилінгвальної компетенції із широким використанням плюрилінгвального підходу. З огляду на те, що класичні методи (граматико-перекладацький, прямий, аудіо-мовленнєвий, суггестопедії, загальної фізичної реакції, природній, комунікативний, когнітивний, емоційно-гуманістичний були популярні у 20 - на початку 21 ст. для вивчення однієї іноземної мови та характеризуються як монолінгвальні, в умовах розвитку полікультурності вони не завжди є ефективними.

Навчання філолога на основі цього підходу передбачає використання всього попереднього мовного досвіду індивіда, його культурної обізнаності (знання в галузі лінгвістики, в галузі культури країн досліджуваної мови); досвіду спілкування з носіями мови на різних рівнях: рецептивному (аудіювання), інтерактивному (діалог), продуктивному (усна і письмова мова), медіативному (непряма мова); сприяє формуванню здатності спілкуватися в різних сферах суспільного життя на різних мовах по-різному; розвитку індивідуально-особистісних характеристик.

Плюрилінгвальний підхід складається з «інтеркультурного підходу», «пробудженості до мовних підходів», з «підходу внутрішнього сприйняття пов'язаних мов» (approach inter-comprehension of related languages), підходів інтегрованої дидактики до мультилінгвального та мультикультурного навчання. Результатом його застосування є сфор-

мованість у студентів плюрилінгвальної (плюрилінгвістичної) компетенції, складовими якої є: оволодіння знаннями в галузі лінгвістики, опанування культури, набуття досвіду з аудіювання завдяки порівняльному фонетичному аналізу мов світу, оволодіння засобами інтерактивної взаємодії, постійного діалогу з носіями мови, формування обізнаності з питання набуття другої мови. Це стає можливим за інтенсифікації навчання за рахунок опори на першу іноземну мову та значного обсягу інформації для читання англійською.

Важливим аспектом підготовки вітчизняного філолога є широке використання закордонного досвіду, зокрема досвіду університетів Швейцарської Конфедерації. Професійна компетентність вчителя з мови за європейськими/швейцарськими стандартами складається з: а) компетенції з плюрилінгвальної дидактики, б) компетенції з конструктивістської методики викладання/стратегій, в) компетенції з викладання на основі компетентнісного підходу, г) компетенції з викладання на основі змісту, д) компетенції з комунікативного мовного викладання з фокусом на викладанні й учінні, основою яких є виконання завдань, є) компетенції з формативної та сукупної оцінки, ж) компетенції з диференційованої інструкції. Використання цього досвіду вимагає й ознайомлення з документальною базою формування філолога у Швейцарії й в інших європейських країнах. До неї належать *насамперед* «Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» (Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – CEFR). Це документ, у якому визначено єдині стандарти щодо рівнів володіння іноземною мовою у межах обов'язкової та вищої освіти. Вони використовуються для визначення/підтвердження рівнів володіння англійською мовою учнів чи сертифікації фахівців з англійської мови. Визначення якості володіння мовою відбувається також із використанням ELP (European Language Portfolio) – Європейського мовного портфелю (портфоліо). Він є засобом заохочення мультилінгвізму та полікультурності, відображає позицію Ради Європи щодо створення умов для розвитку різноманітності культур та їх співіснування.

Слід зазначити, що в сучасному суспільстві іноземна мова перестала існувати всього лише на рівні дисципліни в програмі навчання, а стала засобом професійної реалізації особистості. Тому роль англійської мови в процесі навчання змінилася із самоцілі на засіб досягнення професійної реалізації. У зв'язку з цим, очевидно, що зміна освітнього процесу відповідно до запитів і потреб особистості можлива також із використанням особистісно зорієнтованого підходу до на-

вчання. Особистісно зорієнтований підхід у сучасних умовах базується на ставленні до студента як до суб'єкта процесу навчання, створення для нього оптимальних умов, в яких він був би відповідальний за свої вчинки і мав би можливість організовувати свою діяльність і відносини відповідно до стійкої ієрархічної системи гуманістичних та особистісних цінностей.

Висновок. У даній статті нами була зосереджена увага на доцільності формування сучасного вітчизняного філолога як компетентного спеціаліста, ядром професіоналізму якого мають стати його комунікативні знання, уміння, здібності та якості, значущі для спілкування. Приділена увага особливостям використання закордонного досвіду з огляду на формування фахівця, здатного спілкуватись, навчатись та навчати інших у полікультурному середовищі.

До подальшої перспективи розроблення даної проблеми належить вивчення документів Європейського Союзу з мовної освіти, ознайомлення з вимогами щодо визначення рівнів володіння іноземною мовою (B1, B2, C1, C2) для ефективного спілкування з носіями мови та для професійного навчання й діяльності.

Список літератури: 1. Барановська Л.В. Національний аспект адаптації студентів до полікультурності Європейського простору вищої освіти / Л.В. Барановська // Актуальні проблеми вищої професійної освіти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: НАУ, 2013. – С. 160. 2. Глушаниця Н.В. Концепція формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх бакалаврів з авіоніки / Н. В. Глушаниця // Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ «ХПІ», 2012. – № 3. – С. 69–79. 3. Кухта І.В. Іншомовна компетентність у контексті формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення іноземної мови / І.В. Кухта // Вісник Вінницького політехнічного інституту, 2008. – № 4. – С. 27–32. 4. Голованчук Л.П. Навчання учнів основної загальноосвітньої школи культурно-країнознавчої компетенції на уроках англійської мови: Автореф. дис... канд. пед. наук / Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2003. – 20 с.

Л. В. Барановская

КОМУНІКАТИВНИЙ И КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ ФИЛОЛОГОВ К БУДУЩЕЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В данной статье обоснована целесообразность формирования отечественного филолога с использованием компетентностного и ком-

муникативного підходів. Определены особенности формирования специалиста по украинскому языку и литературе и специалиста по иностранной филологии в современных условиях. Уделено внимание направленности такой подготовки, выбору содержания и методов обучения студентов. Актуализировано использование зарубежного опыта формирования филолога для работы в поликультурной среде. Определена целесообразность использования в процессе подготовки специалиста по иностранной филологии в украинских вузах «Общеввропейских рекомендаций по языковому обучению: изучение, преподавание, оценивание».

Ключевые слова: коммуникативный и компетентностный подходы, филолог, профессиональная деятельность, поликультурная среда, Общеввропейские рекомендации по языковому обучению.

Л. В. Барановська

КОМУНІКАТИВНИЙ ТА КОМПЕТЕНТІСНИЙ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ФІЛОЛОГІВ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У даній статті обґрунтована доцільність формування вітчизняного філолога із використанням компетентісного та комунікативного підходів. Визначено особливості формування спеціаліста з української мови та літератури й спеціаліста з іноземної філології в сучасних умовах. Приділено увагу спрямованості такої підготовки, вибору змісту та методів навчання студентів. Актуалізовано значення закордонного досвіду з формування філолога для роботи в полікультурному середовищі. Визначена доцільність використання при підготовці фахівця з іноземної філології в українських ВНЗ «Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання».

Ключові слова: комунікативний та компетентісний підходи, філолог, професійна діяльність, полікультурне середовище, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти.

L. V. Baranovska

COMMUNICATIVE AND COMPETENCY ASPECTS OF PHILOLOGISTS TRAINING FOR THE FUTURE PROFESSIONAL ACTIVITIES

This article considers the effective formation of Ukrainian philologists using the communicative and competency approaches and

determines the main principles regarding the formation of qualified specialists in Ukrainian and English philology nowadays. Much attention is paid to the direction of professional education, the choosing of content and the methods of students training. It should be noted that experience gained by the philologists in the *multicultural* environment is very important. It is useful to apply Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – CEFR while training specialists in foreign philology at Ukrainian higher education establishments.

Key words: Communicative and competency aspects, professional activities, competency-based approach, multicultural environment, Common European Framework of Reference for Languages.

Стаття надійшла до редакції 7.05.2016